

МИЛАН ПРОСЕН

75 ГОДИНА РУСКОГ ДОМА
У БЕОГРАДУ

„У години страшног бољшевичког вихора, који је опустошио и разорио руску земљу, оскрнавио руске светиње и срушио гордог руског орла, најбољи синови руског народа прогнани су из своје отаџбине и остављени злој судбини. Они су препуштени свим ужасима скиталачког живота у туђини, патњи, глади, увредама и понижењима.

И ето, у та страшна времена, измучене и једва живе руске људе, прихватио је широкогрудни југословенски народ, да их утеши у свом топлом загрљају. После предугог болесног сна, Руси су се тргнули из страшног кошмара и, захваљујући брзи и љубави славнога краља Александра I и његовог верног народа, поново су оживели, носећи у својим срцима сву вредност духовног и моралног живота свог народа.

Да би се овим драгоценостима дала достојна ризница, да би њихова животна снага наставила да ствара нове животе, да би се духу руског човека омогућило да искаже склоности ка научном и уметничком раду и да руску омладину рођену у туђини васпита у најбољим традицијама славне Отаџбине,

– зато је створен овај дом.

Нека његова посвета незаборавној успомени на цара мученика Николаја II обавештава свет о благодарности југословенског народа великом спаситељу своме, који је положио свој живот и живот чланова своје многострадалне породице за спасење света од страшног непријатеља који му је претио потпуним уништењем. Нека име цара Николаја II, којим ће се овај дом вечито поносити, преноси будућим поколењима о братству руског и југословенског народа, који су заједно преживели све тегобе судбине која их је, ставивши их у тешке тренутке, узајамно још више зближила и учинила међусобно дражим. Нека овај дом, који је пружио уточиште благу руске културе, њу сачува за руског човека до поновног успостављања слободе и правде у Русији. А тада, нек он постане

вечити споменик руског и југословенског братства и проповедник њихове узајамне љубави и разумевања.

Да живи Његово величанство краљ Александар I и његов светли дом, да живи југословенски народ, да живе славни представници руског духа и руског стваралаштва. Нек измучени Руси нађу нову снагу у својој напашеној души, која ће их одржати до повратка на своја стара огњишта.

*Нек живи руска Русија.*¹

Руски дом, који данас обележава 75 година свога постојања, има веома значајну улогу у културном животу Београда, као институција која од свог настанка српској јавности презентује културне тековине руског народа, окупљајући не само чланове руске заједнице већ и ши-року домаћу публику.² Посматрана као архитектонско дело, зграда Руског дома представља раритет у нашој средини, како због специфичног стилског обликовања тако и као једно од малобројних идентификованих дела њеног славног градитеља В. Ф. Баумгартена.³ Зграда Руског дома својом архитектоницом евоцира руски *ампир* – „царски стил“ с почетка 19. века – и у градитељском смислу један је од најбољих примера руског идентитета на тлу бивше Југославије. Она је потврда културно-политичких веза руског и српског народа, сведочанство о снази и упорности изгнаних припадника једне нације да очувају своју културу, и показатељ спремности другог народа да прогнанике прими, утеши и да им помогне.

Током година које су следиле након револуције у Русији 1917. и крвавог грађанског рата, који је трајао до краја 1920. године, у емиграцији се нашло преко два милиона Руса. После пораза белих армија, у периоду 1919–1920, око 200 000 избеглих са југа Русије прелило се као талас преко Балкана, задржавајући се на њему краће или дуже време. У Краљевину СХС се, према неким проценама, слило између 60 000 и 70 000 избеглих Руса. Приближно трећина овог броја трајно се настанила у Србији, налазећи могућност привременог опстанка у гостољубивој и православној средини, не исувише удаљеној од отаџбине, којој су се надали и у коју су желели да се врате.⁴

Грађење Руског дома императора Николаја II почело је 1931. године,⁵ након што је 26. марта добијено одобрење Грађевинског одбора Општине града Београда.⁶ Објекат је изведен по пројекту архитекте В. Ф. Баумгартена, који је разрадио овлашћени општински архитекта Светозар Генић. Сазидан је на имању које од средине 19. века припада руском посланству, у улици Краљице Наталије, на месту на којем се налазио старији објекат, који је такође служио за активности руске заједнице. Зиданем зграде Руског дома руководио

Сл. 1. Руски дом у време завршетка радова, (фотографија Л. Карнова)

је архитекта Милан Секулић, који нам је оставио сведочанства о градњи у виду фотографија из времена подизања зграде,⁷ као и следећи исказ: „Част ми је извести Одбор Општине града Београда да сам отпочео рад на подизању ’Дома Руске Културе’ на имању Руског Посланства у Краљице Наталије ул. бр. 33. Радове изводим под надзором г. арх. В. Баумгартена.

Сл. 2. Свечана сала

Инг. М. Секулић“ (26. мај 1931).⁸ Свечано полагање темеља извршено је 22. јуна 1931, и том приликом је цитирана повеља положена поред камена темељца. Руски дом је свечано отворен 9. априла 1933. године, у присуству високих државних званичника Двора и Владе Краљевине Југославије као и бројних припадника руске заједнице у емиграцији,⁹ „уз југословенску химну и царску химну, говоре и присуство краљице Марије, кнеза Павла, кнегиње Олге, премијера Милана Сршкића, министра Богољуба Јевтића и Раденка Остојића“.¹⁰

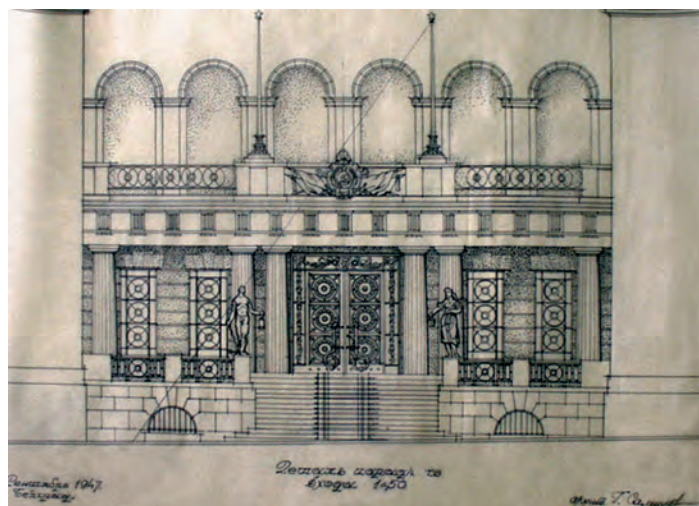
Приликом свечаног отварања Руског дома, један од учесника који су окупљене поздравили својим говором био је и сам архитекта здања Василиј Ф. Баумгартен, који је као петогодишњи председник Руског уметничког удружења, истакао да су од првих дана изгнанства Руси показали тежњу ка драгом уметничком раду и жељу за повезивањем у заједничко удружење. Сматрали су својом дужношћу да уметношћу родне земље умире тугу својих сабораца и изгнанника, те су још 1920. у Галипољу отворили скромни уметнички студио Првог војног корпуса. На крају обраћања, у којем је изнео хронологију уметничких активности руске заједнице, Баумгартен је рекао да ће сеоба Удружења у овај предивни простор у Руском дому улити нове снаге за даљи развој и проширење његових активности.¹¹

Зграда Руског дома подигнута је на крају просторног блока, те са три стране оставља утисак слободног објекта, иако је прислоњена уз постојећу старију стамбену зграду. Стражња фасада је скромно изведена, и на њој се истиче кровна тераса првог спрата, подигнута као веза између два крила објекта, постављена пред светларником средишње позициониране соколске сале. Фасада ка улици Косовке девојке има неправилан улични фронт, с обзиром на искривљеност уличне регулације. Пројектант је ипак настојао да јој подари извесни склад, хармонизацијом стилски дефинисаних хоризонталних низова прозорских отвора, и балансирањем фасадног платна његовом поделом са два плитка бочна ризалита. Кровне атике поменутих ризалита украшене су стилским орнаментом и степеноване ка свом завршетку. Цео објекат је у висини изнад другог спрата пресечен истакнутим, монументалним, неокласичним кровним венцем.

Главна фасада објекта окренута улици Краљице Наталије најистакнутија је у својој обради. Сокол приземља обложен је масивним каменим блоковима, који служе као базе канелираних дорских полустубова, који, по четири у низу, на два истурена бочна ризалита објекта, уоквирују и деле прозоре партера. Између поменутих ризалита пројектовано је двокрако степениште, око средишњег каменом озиданог постоља, са декоративном полукружном нишом, која

Сл. 3. Детаљ фасаде Руског дома, (фотографија М. Просен)

Сл. 4. Реконструкција Руског дома цара Николаја II у Дом совјетске културе, фасада (1947), архитекта Григорије Самојлов

Сл. 5. Свод соколске сале

је акцентована масивним, степеновано профилисаним, теменим каменом. Пред улазом у објекат налази се портик, који је првобитно чинио низ од осам дорских стубова – у каснијој преправци објекта (о којој ће бити речи), уклоњена су средишња два стуба да би некадашње три уске степенишне траке биле обједињене у шире и функционалније степениште, какво стоји и данас. Поменути дорски стубови и полустубови приземља носе масивну класичну етаблатуру са метопама и триглифима и јаким завршним венцем, над којим је постављена декоративна ограда од кованог гвожђа, која се угледа на сличне ограде репрезентативних здања у Санкт Петербургу. На бочним ризалитима ова ограда има улогу „француских балкона“ за прозоре првог спрата, док је над улазним тремом она у функцији балустраде широког балкона, на који се излази из просторија средишњег тракта објекта. Прозорски отвори у овом делу изведени су лучно, као и на бочној фасади, тако да кореспондирају са снажним, препознатљиво руским луковима последњег, четвртог спрата. Оба бочна ризалита завршена су терасама на нивоу другог спрата, и изнад њих се протеже поменути монументални неокласични кровни венац.

Посебном утиску којим објекат одише, доприноси и то да су сви елементи архитектонске пластике изведени у светлијој боји. Зграда је оригинално имала жуту фасадну подлогу са бело малтерисаним детаљима, чиме Баумгартен још једном евоцира санктпетербуршку архитектуру, која поседује исти препознатљиви манир. Ипак, згради Руског дома дат је и специфичан савремени печат, тиме што је над последњом етажом постављена кровна тераса са перголом, у духу модерне архитектуре.

Сви ентеријери изведени су у складу с формама неоампира, присутним на фасади, употпуњени стубовима, профилисаним сводовима и касетираном таваницом ношеном дорским стубовима у пролазу ка Соколској сали. Сали за седнице руске заједнице, која је позиционирана лево од улаза, дата је посебна нота пројектовањем полукружног, стубовима фланкираног простора. Руски дух наглашено је остварен на монументалном луку позорнице у Великој свечаној сали, која је засведена касетираним, бачвастим сводом. Пажњу привлачи таваница Соколске сале, која је изведена такође у форми бачвастог свода, касетираног низом правоугаоних кровних прозора, профилисаних оквира, који обезбеђују просторији природно осветљење.

Инспирацију остварену у обликовању зграде Руског дома, Баумгартен је нашао у стилу руског ампира, који у домену профане архитектуре представља најспецифичнији и „најпрепознатљивије руски“ стил у оквирима европске архитектуре. Коришћењем овог

Сл. 6. Руски дом
цара Николаја II
под скелами

стила, видљивог на бројним здањима баумгартеновог родног Санкт Петербурга, попут зграде Берзе (1805–1810), Дома Академије наука (1808–1809), Рударског факултета (1806–1811), Главног адмиралитета (1806–1823), Михајловског дворца (1819–1824), Генералштаба (1820–1828), Дома Гагарина (1827), Александринског театра (1828–1832), Дома Куканова (1831–1832), Московске тријумфалне капије (1834–1838), и других, обновљено је сећање заједнице на славни и у градитељском погледу просперитетни период Руске царевине из времена императора Александра II, као и на градитеље попут дворског архитекте Карла Росија, Томаса де Томона, Андрејана Захарова и др.

Овај стил био је парафразиран у Русији већ крајем 19. и почетком 20. века, на приватним резиденцијама руских племића и појединим јавним објектима (Етнографски музеј у Санкт Петербургу 1911), а појавом руске емиграције и у нашој средини. Ипак, појава неоампира у Београду, почетком тридесетих година, има нарочит значај. Зграда Руског дома издваја се не само из Баумгартеновог опуса већ и из целокупног градитељског корпуса руске емиграције у Краљевини Југославији, по својеврсном руском идентитету који је у њу уткан, по чистоти парафразирања стила руског ампира, представљајући истовремено и његово последње појављивање.

Градитељ Руског дома Василиј (Вилхелм) Фјодорович фон Баумгартен рођен је 17. (30.) октобра 1879. године у Санкт Петербургу. Завршио је Александровски кадетски корпус 1897. године, а потом Николајевско инжењеријско училиште 1900. Током 1905. године дипломирао је на Николајевској војно-инжењерској академији. У време руско-јапанског рата (1904–1905) служио је у Инжењеријској управи Владивосточке тврђаве, а потом постаје доцент предавач на Николајевској инжењерској академији и училишту у периоду 1908–1914.¹² Радио је и као пројектант у градској администрацији (1909–1914), истовремено подигао (1913–1914) са архитеком Владимиром П. Апишковым Палату „Стенбок-Фермора“ на Проспекту Динамо, улица Јаризанска бр. 24 у Санкт Петербургу. Такође, учествовао је у изградњи Главног поморског и Артиљеријског полигона, као и у изградњи већег броја резиденцијалних објеката у Павловску.¹³

Информације о његовом раду и животу су се увећале недавним истраживањима,¹⁴ али поједини непознати подаци о његовим кретањима онемогућују детаљније упознавање с његовим активностима, те су стога подаци изношени у историографији често били опречни. Баумгартен је током Првог светског рата био командант инжењерије при Штабу Треће армије, а током грађанског рата, начелник Инжењеријских обезбеђења

Добровољачке армије и армијски инжењер Прве руске армије генерала Кутепова.¹⁵ Био је носилац високих руских одликовања – Св. Станислава II и III реда, Св. Ане II и III реда и Св. Владимира IV реда. Евакуисао се из Севастопоља новембра 1920. у Галипоље, у саставу Штаба Прве руске армије.

По доласку у Краљевину СХС, с обзиром на то да је био корпусни инжењер Првог армијског корпуса у Галипољу, запослио се у Београду у Министарству војске и морнарице, мада су га поједини аутори доводили у везу с Министарством грађевина,¹⁶ које је у службу у то време примило немали број руских архитеката и инжењера.¹⁷ Руски архитекти уживали су велики углед у југословенској и српској јавности, те су им често, и мимо постојећих конкурса, на израду били поверавани објекти јавног и државног значаја – о чему сведочи случај архитекте Николаја Краснова.¹⁸ Овакав утицај морао је по свом доласку остављати и архитекта Баумгартен, с обзиром на то да је његово прво регистровано дело у Краљевини СХС био Генералштаб војске и морнарице овог краљевства (1928). По његовом пројекту, убрзо потом био је изведен и Офицерски дом Краљевине Југославије у Скопљу. У војсци Краљевине Југославије Баумгартен је имао чин генерал-мајора.¹⁹

Број познатих Баумгартенових реализација изузетно је мали. Историографија је до данас истакла само два пројекта и четири реализована здања, мада постоје индиције да је овај број нешто већи (могуће је, али још увек није документовано, Баумгартеново ауторство Хипотекарне банке у Ваљеу) те заправо, и поред објављених приказа делатности овог руског градитеља, озбиљнија истраживања и анализе његовог опуса тек предстоје.

Прво познато реализовано дело архитекте Баумгартена јесте зграда Генералштаба Краљевине Југославије, подигнута у периоду 1924–1928. године, у улици Кнеза Милоша бр. 33. Похвале згради Генералштаба појавиле су се у штампи одмах по завршетку радова.²⁰ О успеху Баумгартенове градитељске естетике у стручној средини ипак најбоље сведочи реч оштрог и увек будног критичара, архитекте Милутина Борисављевића, који ју је окарактерисао као „величанствену и монументалну палату, широког замаха, грандиозне композиције и перфектних пропорција и детаља“, називајући је поносом Београда.²¹

Недуго потом, Баумгартен је пројектовао зграду Офицерског дома у Скопљу која је подигнута 1929. године, да би затим почео да се бави „словима ван надлежности Министарства војног“.²² О његовој делатности, осим пројекта за кућу Мите Лукића на Вождовцу (1931) и конак манастира Грачанице (1933), као и изградњу зграде Хипотекарне банке у Панчеву

Сл. 7. Касарна Павловског пука у Санкт Петербургу (1817–1821), (фотографија М. Просен)

Сл. 8. Павиљон за кафу у Летњој башти Дворца Петра Великог у Санкт Петербургу (1826), (фотографија М. Просен)

(1940), нема података. Чак ни година његове смрти дуго није била прецизно установљена, па се опречно претпостављало да је Вилхелм Баумгартен преминуо након 1941,²³ односно после 1945. године.²⁴ Судаћи по руским изворима и наследницима архитекте Баумгартена, његовој унуци Марини, као и по новинском некрологу и чланцима у штампи који су се појавили након његове смрти, он је преминуо 13. маја 1962. године у Буенос Ајресу у Аргентини, где је провео последње године живота.²⁵ Сахрањен је на „Британском гробљу“ у Буенос Ајресу.²⁶

За Русе у емиграцији који су се крајем двадесетих година већ окупљали у организације, идеја подизања Руског дома јавила се с циљем да се до повратка у Русију, који су ишчекивали, однегује и сачува национална култура.²⁷ Организацију подизања зграде Руског дома водио је академик Александар Белић. Он је истовремено вршио функцију председника двеју организација које је основала Влада Краљевине СХС да би се побринула за решавање проблема бројних емиграната – Државне комисије за питања руских избеглица и Руског културног одбора. Стварањем ових двеју организација, али и на бројне друге начине, краљевска влада и сам краљ Александар настојали су да помогну егзистенцијално и културно консолидовање руске емиграције. Члановима емиграције често је било обезбеђивано радно место, простор за окупљање, школовање и др., а у случају зидања Руског дома била им је пружена и конкретна помоћ. Влада Краљевине Југославије, Министарство иностраних послова, Министарство просвете, бројне српске организације и југословенски индустријалци, свештенство па и сам патријарх Варнава, краљ Александар, краљица Марија, кнез Павле и кнегиња Олга дали су новчане прилоге за његово подизање.²⁸ Избегли Руси, често у тешкој материјалној ситуацији, штедели су новац за своје прилоге, сматрајући то питањем части и дуга отаџбини. Приликом подизања Руског дома био је формиран Руски културни одбор, који су чинили: академик проф. Александар Белић, генерални секретар одбора Борис Михајлович Орешков, чланови: Василиј Николајевич Штрандтман (некадашњи отпавник послова царске Русије у Краљевини Србији), Коста Кумануди, Милан Грол, Богдан Гавриловић и Милош Трифуновић.

Од самог почетка Дому је додељена вишенаменска функција, те су биле планиране просторије и вежбаоница за соколе у сутерену, с функционалним кровним осветљењем – данашњи изложбени простор, као и Велика сала у приземљу, с галеријом на спрату, фоајеима и гардеробом у сутерену, приземљу и на првом спрату зграде. Велика концертна сала могла је тада да прими 750 посетилаца, чиме је била једна од највећих у граду, те је и по питању акустике била у истом рангу с концертном салом Коларчеве задужбине.

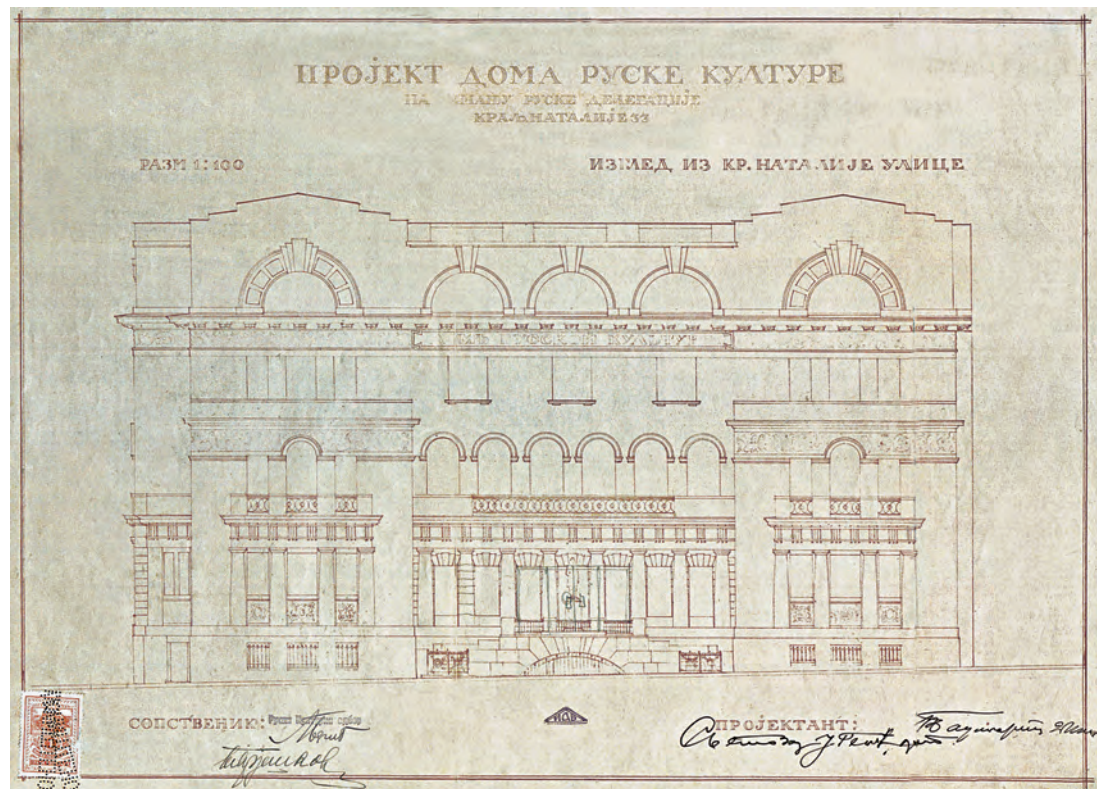
У сутерену су такође биле смештене трпезарије за ученике и професоре школе. У приземљу је пројектована сала за седнице руске заједнице, која и данас има функцију окупљања, пошто је реч о просторијама клуба, а крај ње су место нашле библиотека и читаоница и собе за рад научника. На првом спрату пројектоване су просторије за школу, на другом спрату биле су канцеларије и једна мања сала, а на трећем спрату били су предвиђени уметнички атељеи и собе за служитеље.

Руски дом је био не само први такав у Европи већ је по свом садржају био заиста јединствен. У њему су свој дом нашли: Државна комисија за питања руских избеглица, Руски научни институт, Руски војно–научни институт, Руска народна библиотека са архивом и Издавачком комисијом, Спомен-музеј императора Николаја II, Музеј руске коњице, Мушка и Женска руско-српска гимназија, Руска основна школа, Руско музичко друштво, Руско сликарско друштво са атељеима за сликаре и вајаре, Удружење руског сокола, Удружење бивших јункера, Удружење официра авијатичара, Удружење козака и др.²⁹

Високим квалитетом и думетима свог рада и бројношћу чланства, ове институције биле су од изузетног значаја како за руску тако и за југословенску и балканску средину. Руски научни институт имао је веома строге научне цензусе по питању радова које је публиковао, а циљ му је био да руску научну мисао унапређује на темељима руске културе и науке, те је организовао научне скупове, семинаре и предавања и објавио многобројне публикације, међу којима и библиографију руских емигрантских научника, *Материјали для библиографији русских научных трудов за рубежом* у два тома (1931. и 1941),³⁰ своју периодичну публикацију *Записки Русского научного института в Белграде* (1930–1941) у 17 свезака. Резултати рада Руског научног института превазилазили су оквире једног емигрантског центра и дијаспоре.³¹ Руска народна библиотека, која се после отварања Дома преселила из зграде Српске краљевске академије наука, имала је фонд од 60.000 књига и била је на другом месту у свету руске емиграције, иза Библиотеке Тургењева у Паризу. Уз њу је био формиран и Архив у којем су руски интелектуалци у избеглиштву, не само из Београда већ и из других европских градова, похрањивали своје заоставштине.³²

У виду библиотечног фонда и архива, као и с неколико музеја, Руски дом је чувао меморалије које су се тичале императора Николаја II (са експонатима, документима, фотографијама), славне руске коњице (биле су изложене заставе, ордење и документи) и других руских организација. Руска култура чувала се и ширила деловањем музичког друштва и изложбама Руског сликарског друштва, а можда понајвише радом двеју позоришних група – Руског драмског позоришта за народ и Театра руске драме, познатијег као „Групе Ракитине“.

По ослобођењу Београда 1944. године и доласком Црвене армије, настало је тешко време за припаднике руске емиграције. Многи од њих су страдали у идеолошком обрачунавању, велики број је емигрирао, док су појединци, који су одлучили да остану, свој

Сл. 9. Дом руске културе, пројекат

живот и своје биографије и личне податке морали да прилагоде новонасталој ситуацији. Грађа спомен-музеја, архива и библиотеке која се чувала у Руском дому императора Николаја II била је уништена „ударом обавештајних прогромаша – стаљинових и титових удружено“.³³ Убрзо затим, зграда је преименована у Дом совјетске културе и претрпела је мање обликовне измене, видљиве пре свега на улазу и Великој концертној сали. Тада су уклоњене меморијалне плоче с посветом Руског дома, као и остали трагови културе царске Русије, а у холу је постављен и данас стоји грб СССР-а с победничким заставама. Иронија је хтела да нови власници за пројектовање ових измена ангажују 1947. године архитекту Григорија Самојлова, који је као дечак са хиљадама других избеглица био евакуисан из Русије.³⁴ Дезинтеграција свега затеченог, као и хапшење особља Руског дома и њихово утамничење, увело је Дом у совјетску еру, у којој је његова институционална делатност била одређена већ постојећим схемама домова совјетске културе, војним системом рада окренутим политичкој пропаганди.

Кроз последњих 75 година, пратећи бурну историју на српском тлу, Руски дом је мењао своју намену и своју улогу. Основан као први дом руске културе у Европи и

смештен у монументално и репрезентативно здање, он је испрва имао улогу спомен-дома последњег руског цара Николаја II Романова, да би после ослобођења Београда 1944. његова намена, следећи и ново име – Дом совјетске културе – била ширење утицаја Совјетског Савеза. У време сукоба државног врха Југославије и СССР-а, као и током дугог низа година које ће потом уследити, улога и активности Дома совјетске културе биле су сведене на минимум и након стабилизовања односа двеју држава, усмерене на ограничен круг посетилаца. Ова „недоступност“ као и извесна „ризичност“ посећивања овог здања, настала у време Информбироа, нестала је тек с променом политичке ситуације. Нове промене настале у последњој деценији двадесетог века, пре свега распад СССР-а, поново су отвориле дом руске културе широј публици као „Руски центар за науку и културу у Републици Србији – Руски дом“, рефлектујући културне и политичке односе Руске Федерације и Србије. Материјално ограничен и без значајније потпоре каква је била обезбеђивана у много тежим временима, када је ова институција била основана, Руски дом настоји да, иако једнострано, јер не постоји „српски дом“ у Москви, оствари константно присутну тенденцију руско-српског културног зближавања.

НАПОМЕНЕ:

- 1] Превод текста Повеље која је узидана у темеље Руског дома императора Николаја II. Аутор захваљује госпођама Јелени Савић-Салњиков и Елвири Салњиков на помоћи при преводу текста, као и господину кнезу Андреју Александровичу Гарденину на уступљеном тексту Грамате. Грамата и говори поводом отварања Руског дома објављени су у: *Русский домъ имени Императора Николая II в Бѣлградѣ*, Београд, 1933.
- 2] О згради Руског дома видети: О. Ђурић, *Шездесет година Руског дома Императора Николаја II у Београду (1933–1993)*, у: Руска емиграција у српској култури XX века, I, Београд, 1994, 123–128; В. Павловић-Лончарски, Г. Гордић, *Руски архитекти у Београду* (каталог), Београд, 1998, 24; М. Ђурђевић, *Архитект Василиј (Вилхелм) Фјодорович Баумгартен*, ГГБ, књ. LI, Београд, 2004, 185–186; М. Просен, *75 година Руског дома*, каталог изложбе, Београд, 9. април 2008, 28–30.
- 3] У историографији се име архитекте Фон Баумгартена појављује у неколико варијаната: у немачком оригиналу као *Wilhelm*, али и у словенској рецепцији овог имена као Василиј, Вилијем, Вилим или Виљем. О архитекти Баумгартену видети: А. Арсењев, *Баумгартен Василиј (Вилхелм) Фјодорович*, у: Руска емиграција у српској култури XX века, II, Београд, 1994, 231; *Баумгартен Василиј Федорович, фон (30 окт. 1879. – 13 мая 1962, Буэнос-Айрес)* у: *Незабытые могилы, Российское зарубежье: некрологи 1917–1997*. в шести томах, составитель В. Н. Чуваков, Москва, 1999, том I А–В, 228; *Баумгартен Вилим*, у: Лексикон српских архитеката XIX и XX века (ур. З. Маневић), Београд, 1999, 17; М. Ђурђевић, *Архитект Василиј (Вилхелм) Фјодорович Баумгартен*, ГГБ, књ. LI, Београд, 2004, 183–190; А. Кадијевић, *Баумгартен Василиј (Вилхелм) Фјодорович*, Српски биографски речник, А–Б, Нови Сад, 2004, 446 (с наведеном литературом). Пријава пребивалишта у Историјском архиву града Београда даје нам податке о његовој породици, отац Тодор и мајка Софија, као и то да је био ожењен Ксенијом Бенци и имао синове Андреја и Михајла. Види: М. Ђурђевић, *op. cit.*
- 4] О досељавању руских избеглица видети: М. Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, Београд, 1996.
- 5] Домаћа штампа извештавала је о плановима подизања Руског дома, као и о току зидања зграде: Аноним, *Руски емигранти у Београду подижу свој дом*, Време, 25. VI 1930; Аноним, *Подизање монументалног руског дома*, Време, 14. III 1931; Аноним, *Дом руске културе*, Време, 15. III 1931; Аноним, *Руски дом у улици Краљице Наталије*, Правда, 26. III 1931; Аноним, *Почело је подизање дома руске културе*, Правда, 10. VI 1931; Аноним, *Дом руске културе биће ускоро довршен*, Правда, 21. IV 1932; Аноним, *Руски дом је оживео*, Правда, 5. X 1932.
- 6] Техничка документација Историјског архива Београда, Ф-27-33-1931.
- 7] Фото-документација зидања Руског дома објављена у овом раду уступљена је љубазношћу господина Павла Баића, у чијем се дому чува заоставштина архитекте Милана Секулића. Аутор овом приликом захваљује кнезу Андреју Александровичу Гарденину и господину Алексеју Борисовичу Арсењеву на указаној помоћи и бројним информацијама и смерницама које су обогатиле овај текст.
- 8] Техничка документација Историјског архива Београда Ф-27-33-1931.
- 9] Аноним, *Освећење дома руске културе*, Политика, 7. IV 1933; Аноним, *Освећење руског дома*, Правда, 10. IV 1933; Аноним, *Освећење дома Цара Николае II*, Време, 10. IV 1933.
- 10] О. Ђурић, *op. cit.*, 124.
- 11] Делови преузети из говора архитекте генерала Василија Ф. Баумгартена поводом отварања Руског дома, 9. априла 1933. Овде наводимо остале податке из Баумгартеновог извештаја: По напуштању Галипоља, овај студио руских уметника отворен је у Београду у згради Официрског клуба, а 3. маја 1928, отворена је прва руска уметничка изложба у Београду. Баумгартен је напоменуо да је на овој изложби излагало 28 руских сликара, вајара и архитеката, са око 300 својих радова, рекавши да је ово уједно била прва колективна изложба одржана у Београду. Убрзо по реализацији ове изложбе, 12. јуна 1928, основано је Удружење руских сликара у Југославији, а у септембру исте године, поводом конгреса руских научника, отворена је изложба „Југославија у сликама руских сликара“. Више од годину дана била је припремана и коначно 9. маја отворена „Велика Руска изложба“ у павиљону „Цвијета Зузорић“ уз помоћ академика Александра Белића, а под покровитељством Његовог величанства краља Југославије Александра I. На овој изложби приказано је више од 400 радова скоро 100 познатих руских сликара, вајара и архитеката – емиграната из скоро свих држава Европе, па је чак и славни Иља Рјепин сматрао својом обавезом да пошаље неколико својих радова из далеке Финске. Изложбу је посетило више од 12.000 људи, што је за београдске прилике био изузетан број. Организована су пратећа предавања о руској уметности проф. Бранка Поповића у изложбеној сали и руског сликара из Париза Александра Бенуа у великој сали Београдског универзитета.
- Баумгартен је у даљем говору навео да се за време одржавања ове велике изложбе, удружење преселило у зграду Академије наука, да су руски сликари у јуну 1929. учествовали на југословенској изложби „Првог салона модерне архитектуре“ у Београду, да је 1930. била отворена прва изложба уметничке групе „Круг“, а у новембру исте године излагао је Борис Пастухов. Марта 1931. група „Круг“ је организовала нову изложбу са гостовањем уметника који живе и раде у Паризу.
- 12] Н. Палибрк-Сукић, *Руске избеглице у Панчеву 1919–1941*, Панчево, 2005, 87, напомена бр. 163.
- 13] Види: *Архитекторы-строители Санкт-Петербурга, середина XIX – начала XX века*, Санкт-Петербург, 1996, 35–36; А. Кадијевић, *loc. cit.*
- 14] Н. Палибрк-Сукић, *loc. cit.*
- 15] *Ibidem.*
- 16] В. Павловић-Лончарски, Г. Гордић, *op. cit.*, 26.
- 17] С. Тошева, *Рад руских архитеката у Министарству грађевина у периоду између два светска рата*, ГГБ, Књ LI, Београд, 2004, 169–180, не помиње Баумгартенов ангажман у овом министарству.
- 18] О Н. Краснову видети: Ж. Шкаламера, *Архитекта Никола Краснов (Москва, 1864. – Београд, 1939)*, Свеске ДИУС, 14, Београд, 1985, 109–129; А. Кадијевић, *Прилог проучавању дела Николе Краснова у Југославији (1922–1939)*, Саопштења РЗЗЗСК XXVI, Београд, 1994, 181–192; исти, *Рад Николаја Краснова у Министарству грађевина Краљевине СХС/Југославије у Београду од 1922 до 1939. године*, ГГБ, XLIV, Београд, 1997, 221–255; Н. Н. Калинин, А. Кадиевич, М. А. Земляниченко, *Архитектор Высочайшего двора „Архитектор Краснов – удивительный молодец...“*, Симферополь, 2003.
- 19] *Баумгартен Василий Федорович, фон (30 окт. 1879. – 13 мая 1962, Буэнос Айрес)* у: *Незабытые могилы, Российское зарубежье: некрологи 1917–1997*. в шести томах, составитель В. Н. Чуваков, Москва, 1999, Том I А–В, 228.

20] Аноним, *Нова зграда Генералштаба споља је већ готова*, Политика, 27. IV 1928; Аноним, *Довршење и усељење зграде Генералштаба*, Политика, 26. XII 1928; Аноним, *Палата Главног Генералштаба*, Време, 13. XII 1928.

21] М. Борисвљевић, *Архитект или инжињер*, Правда, 29. V 1928.

22] *Лексикон српских архитеката XIX и XX века*, 17.

23] *Ibidem*, наводи се да је Баумгартен преминуо после 1941. године.

24] А. Кадијевић, *Баумгартен Василиј (Вилхелм) Фјодорович*, Српски биографски речник, А–Б, Нови Сад, 2004, 446.

25] Баумгартен Василий Федорович, 228. са наведеним изворима из штампе: *Наша страна*. – Буенос–Ајрес, 1967, 2 мая, № 898; *Новик*. – Њу–Йорк, 1963; *Часовой*. – Париз – Брюссел, 1962, № 434. Авт. некр. Орехов.

26] Н. Палибрк–Сукић, *loc. cit.*

27] О културном животу руске емиграције у Југославији видети: А. Арсењев, *Културне организације руској интеллигенцији в*

Југославији 1920–1944, у: *Русская культура XX века: метрополия и дијаспора*. Блоковский сборник XIII, Тарт, 1996, 309–334; *Русская диаспора в Југославији*, у: *Русская емиграция в Југославији*, Москва, 1996; М. Јовановић, *Руска емиграција на Балкану 1920–1940*, Београд, 2006.

28] О. Ђурић, *Споменик и дом у част Николаја II*, Политика, 20. IX 1992; исти, *Шездесет година Руског дома Императора Николаја II у Београду (1933–1993)*, 124.

29] *Ibid.*, 124–125.

30] Ова библиографија је на приближно осам стотина страница регистровала 13.371 библиографску јединицу 811 аутора; види О. Ђурић, *loc. cit.*

31] *Ibid.*

32] *Ibid.*

33] О. Ђурић, *op. cit.*, 126.

34] М. Просен, *О соцреализму у архитектури и његовој појави у Србији*, Наслеђе, VIII, Београд, 2007, 106, 108.

Summary: Milan Prosen

75 YEARS OF THE RUSSIAN HOME IN BELGRADE

The Russian Home, which marks 75 years of its existence these days, plays an important part in cultural life of Belgrade as an institution which presents to the Serbian public cultural achievements of the Russian people and gathers together members of the Russian community as a substitute for the real, often inaccessible or lost home. In terms of architecture, the building is a rarity in these parts, not only by its specific style but also as one of a number of works by its renowned designer.

Architect Vasilij (Wilhelm) Fiodorovic Baumgarten (1879 Saint Petersburg – after 1945 Buenos Aires) built in Serbian community several structures, all of them of outstanding architectural significance: the Headquarters of the Army of the Kingdom of Yugoslavia (1928), the Officers' Home in Skopje (1929), the Russian Home of Emperor Nikolai II in Belgrade (1933), the Mortgage Bank in Pančevo (1940). The Russian Home building stands apart from the rest of his works, as well as from the entire corpus by Russian emigration, by Russian identity it displays and by its clear-cut paraphrase of the Russian Empire Style – the style which in this building appeared for the last time.

The Russian Home was erected on the property which has been in the ownership of the Russian Consulate since the middle of the XIX century, at the place in the Queen Natalija Street where an older building used to stand, which also served for the activities of the Russian community. The funds for the construction of the new and representative building came from donations by the members of the Russian community in emigration but also from king Aleksandar in person, members of the court, patriarch Varnava, state ministries and numerous Serbian organizations, all testifying to the importance Serbian community attached to this institution.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The Russian Home at the time of the completion of construction, photograph by L Karpov

Fig. 2. Banqueting hall

Fig. 3. Façade detail of the Russian Home

Fig. 4. Reconstruction of the Russian Home of tsar Nikolai II into the Home of Soviet culture, façade 1947, architect Grigorije Samojlov

Fig. 5. The vault of the gymnasium

Fig. 6. The Russian Home of tsar Nikolai II under scaffolding

Fig. 7. The barracks of the Pavlovska regiment, in Saint Petersburg 1817-1821, photograph M. Prosen

Fig. 8. The coffee pavilion in the Summer Garden of the court of Peter the Great in Saint Petersburg, 1826, photograph M. Prosen

Fig. 9. The Russian Home blueprints